

М.В. Цаповська, асп.,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕНЬ ГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ У СПАДЩИНІ М.І. ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

У дослідженні проаналізовано розуміння М.І. Туган-Барановським господарської системи з позицій етичного принципу, а також джерела походження останнього. Визначено роль особистісної та суспільної свідомості у формуванні гармонійного суспільства. Запропоновано звернути особливу увагу на таку сферу моральності людини як екологічна поведінка.

Ключові слова: економічна думка України, етичний принцип, екологічна свідомість, господарська система, гармонійне суспільство.

Безперервний розвиток суспільства з його непередбачуваністю та невизначеністю щоразу ставить нові виклики щодо удосконалення методології досліджень суспільних наук, серед яких одне з чільних місць займає наука про господарство. Умови, в яких сьогодні відбуваються наукові пошуки, породжені взаємозв'язком таких невирішених питань як глобалізація, екологічні проблеми, соціальна нерівність та трансформація у сфері соціальних відносин і відносин суспільство-природа, домінування фінансового сектору в структурі господарських систем, питання трансформації існуючого господарського ладу тощо.

Українська економічна думка має у своїй спадщині фундаментальні напрацювання в контексті побудови більш гармонійного суспільства, тобто суспільства, підсистеми якого здатні функціонувати відносно безперебійно. Автором однієї з найбільш перспективних концепцій є М.І. Туган-Барановський, методологія досліджень господарської системи якого базується на визначенні чіткого етичного принципу формування останньої.

У зв'язку із тим, що сучасна економічна наука займається серед іншого пошуком фундаменту, який забезпечив би цілісність її досліджень, актуальним є висвітлення етичного підходу М.І. Туган-Барановського до відображення господарських питань, а також можливість використання даного підходу до формування гармонійного суспільства.

Новизна даного дослідження полягає в тому, що авторкою на основі аналізу розвитку поняття «етичний принцип» у теорії М.І. Туган-Барановського здійснено спробу сформулювати ідеал гармонійного суспільства з включенням до нього природного навколишнього середовища.

Вивченню етичних аспектів у спадщині М.І. Туган-Барановського присвятили ряд праць такі вчені, як: М.Д. Кондратьєв, С.М. Злупко, Л.Я. Корнійчук, П.М. Леоненко, В.М. Фещенко, Н.А. Супрун, Т.В. Гайдай, Б.В. Корнейчук, Н.П. Лопата тощо. У публікаціях згаданих вчених етичний принцип

М.І. Туган-Барановського розглядався найчастіше в контексті цілісного представлення поглядів видатного українського економіста на господарство (В.М. Фещенко [8, с. 52-53], Н.А. Супрун [4, с. 29-33]), на економічну науку (М.Д. Кондратьєв [1], С.М. Злупко [6, с. 37]) або ж на розвиток його кооперативних ідей (Н.П. Лопата [3]).

Використання етичного принципу в дослідженні господарських систем сприяло розробці М.І. Туган-Барановським прогресивної концепції людини як суб'єкта господарської діяльності і разом з тим найвищої цінності суспільства, позакласової основи суспільної взаємодії, кооперативного та соціального ідеалів, а також теорій цінності та криз, соціальної теорії розподілу тощо.

За визначенням російського професора Б.В. Корнейчук, М.І. Туган-Барановський створив «етичну економію», яка визначається своєрідним синтезом формальних положень економічної теорії марксизму та моральної філософії І. Канта, яка займає центральне місце в його поглядах [2]. Цей методологічний підхід не залишався незмінним, навпаки, М.І. Туган-Барановський переживав еволюцію своїх поглядів, що «рухалась» від ідей К. Маркса до ідей І. Канта.

Розглядаючи у своїй праці «Основи політичної економії» методологію економічної науки, М.І. Туган-Барановський наголошує на тому, що сформуванню адекватної економічної науки, а в результаті й гармонійне господарство, можна лише якщо підвестись над відмінністю класових інтересів. Інакше економічної науки не могло б існувати. Справді, будь-яка наука повинна мати визначений спільний знаменник для досліджуваних явищ, яким, за М.І. Туган-Барановським, є етичний принцип. «Те, що ми визнаємо в моральному відношенні добрим, або поганим, визнається нами таким незалежно від якого-небудь особистого інтересу» [6, с. 71].

Таким чином, вчений висвітлює глибинну сутність господарських явищ. «Стаючи на позицію етики, ми... знаходимо практичний інтерес, загальнообов'язковий для всіх людей з нормальною моральною свідомістю» [6, с. 71]. Більш того, вчений ставить етичний принцип у центр своїх досліджень, зазначаючи, що «центральною ідеєю сучасної етичної свідомості є сформульована Кантом ідея верховної цінності, і як висновок звідси, рівноцінності людської особистості» [6, с. 71]. Врешті-решт, «місце класової солідарності повинна зайняти загальнолюдська солідарність, інакше кажучи, етичне визнання рівноцінності і самоцінності кожної людської особистості» [6, с. 73]. З такої позиції основа суспільної взаємодії втрачає свою класову визначеність, що дає можливість формувати єдину політику та стратегію розвитку господарства. Поряд із цим, важливо зазначити, що найвищою цінністю в умовах життя для людини є свобода, і вона є логічно невід'ємною від проголошення цінності людини як мети.

Важливими у визначенні джерела «походження» етичного принципу М.І. Туган-Барановського є такі аспекти: 1) ідея верховної цінності людської особи поза ідеєю Бога не лише не придатна для побудови життя, а, навпаки, прямо приводить до відмови від життя. Тому моральний закон фактом свого

існування вимагає визнання Бога; 2) моральний закон проголошує людську особу верховною святинєю незалежно від того, які моральні чесноти даної людини, ніхто не може бути засобом в руках іншого, натомість кожен є ціллю в собі; 3) проблема світового зла пояснюється вченим невіддільною умовою верховної цінності людської особи – свободою, яка уможлиблює також і страждання. У виборі між щастям і свободою, моральна свідомість обирає останнє, оскільки людство, пише М.І. Туган-Барановський, не живе задля щастя, але задля удосконалення людської особи. Тільки в процесі удосконалення з'являється справжнє щастя як побічний продукт, а світове зло зникає в умовах прощення і любові – що є найвищими проявами людського духу [7].

Оперуючи поняттями особистих інтересів, моральних відношень тощо, М.І. Туган-Барановський звертається до свідомості господарюючого суб'єкта, тобто людини. Вибір в господарській діяльності нерозривно пов'язаний з етикою, яка, у свою чергу, немислима без розвитку свідомості – особистісної та суспільної. Етика і моральна свідомість формуються на рівні більш високого розвитку духовності людини та суспільства, стаючи визначальними критеріями прийняття рішень, що стосується також і господарського вибору. Розвиток свідомості ж передбачає відносну незалежність у прийнятті рішень від певних несвідомих інстинктів – вроджених чи набутих. В такому аспекті осмисленість господарського життя означає свободу, що, за М.І. Туган-Барановським є вищим соціальним благом [5, с. 262]. Явище свідомості є, отже, стрижневим у теоріях М.І. Туган-Барановського про кооперативний та соціальний ідеали, що побудовані на добровільних засадах особистісного та загальносуспільного рівнів.

У філософії «соціального ідеалу» першоосною суспільних явищ виступає система цінностей, тому громадянські дії моральної людини є визначним фактором еволюції інститутів, і чим більша його соціальна сила, тим більшою є можливість змінити задану колію розвитку. Такі суб'єкти інституціональних змін є моральними орієнтирами суспільного розвитку, що вказують напрямок руху [2]. Отже, суспільна свідомість у вигляді інститутів та їх еволюції полягає у формуванні розгалуженої системи цінностей, базованої на ідеї І. Канта про найвищу цінність людської особи.

Відповідно до засадничого етичного принципу М.І. Туган-Барановським переосмислюються і такі важливі системні елементи науки про господарство як: 1) теорія цінності - оскільки саме у відповідності до етичних позицій вчений розуміє витрати робочої сили (об'єктивний фактор), які розглядаються без огляду на особу, а сприймаються як спільний знаменник, адже людські особистості рівноцінні. Так само, оскільки метою функціонування суспільства, а, отже, і господарства, є людина, й інша сторона цінності – суб'єктивна корисність (суб'єктивний фактор) – теж базується на етичному принципі, бо визначається суб'єктивною оцінкою людини; 2) питання земельної власності, відсутність етичного обґрунтування якої пояснюється тим, що земля не є продуктом людської праці; 3) теорія промислових криз, що притаманні лише

МАТЕРІАЛИ ІІІ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

антагоністичним (негуманним), типам господарства, в тому числі і капіталістичному, оскільки в їхній системі робітник є лише засобом виробництва, а основною причиною криз тоді є бідність та низький рівень споживання робітників.

Дослідження вченого не втратили своєї актуальності, адже в періоди економічних потрясінь, трансформацій та переоцінки цінностей проявляється динамічний характер етичних факторів розвитку, мовою цивілізаційної парадигми – має місце подальше здійснення процесу генезису фундаментальних понять та цінностей суспільної свідомості. Глобальні проблеми фінансово-економічної кризи та нерівності у міжнародних економічних, політичних та ін. відносинах країн також беруть свій початок із недотримання етичних принципів суспільних взаємодій.

На наш погляд, оскільки етичне питання стосується не лише людської взаємодії, а належить до питання людської діяльності і її впливу на оточуюче середовище, то до сфери етики і господарства можна віднести також дію антропогенного фактору на навколишню природу. Обґрунтувати такий підхід можна з огляду на те, що природа як живий організм має певні «потреби» та «інтереси», задоволенню яких може нашкодити несвідома людська діяльність. Те, що природа не вважається повноцінним суб'єктом економічних відносин, не применшує значення її «потреб» та «інтересів». Навпаки, збільшує відповідальність свідомих суб'єктів господарської діяльності – людей та їх організацій – у забезпеченні турботливого ставлення до природи. Насамперед це стосується сільськогосподарської сфери виробництва. На сьогодні це є одна з найбільш екологонебезпечних сфер господарювання, а тому потребує «зцілення» етичним підходом.

У наукових колах застосування етичних принципів у дослідженнях не викликає сьогодні дискусій, а навіть відноситься деякими вченими до сфери раціональності. Тобто мова йде про трансформовану, сучасну раціональність, яка формується внаслідок зростання суспільної свідомості, а також поширення знань про довколишній світ та екологічно свідому поведінку суб'єктів господарювання. Такі знання необхідно сьогодні враховувати, як в економічній теорії, так і в побудові економічної політики.

Отже, започаткована М.І. Туган-Барановським етично-орієнтована методологія дослідження господарських процесів є необхідною для побудови гармонійного суспільства в контексті соціальних взаємодій, а також взаємозв'язку суспільство-природа. Без етичної основи у облаштуванні суспільства, господарських зв'язків та господарської діяльності, у рамках функціональної і соціальної залежності в суспільстві, у сутнісному розумінні що таке цінність, людина, природа в господарському процесі тощо людство не зможе спродукувати справді гуманний спосіб суспільного життя.

Список використаної літератури

1. Кондратьев Н.Д. М.И. Туган-Барановский (Основные черты его научного мировоззрения) [Электронный ресурс]. Публикуется по изданию: Кондратьев Н.Д. М.И. Туган-Барановский (Основные черты его научного мировоззрения). Пг., 1923. 25 с. с максимальным учетом редакционной работы, сделанной в переиздании: Кондратьев Н.Д. Суздальские письма / редкол.: Яковец Ю.В. (пред.) [и др.] – С. 776–798. – М.: Экономика, 2004. – Режим доступа: http://www.socionauki.ru/book/files/k_waves/volume_4/208-233.pdf
2. Корнейчук Б.В. Этическая экономия М.И. Туган-Барановского и вызовы глобального развития. [Электронный ресурс] / Б.В. Корнейчук // Вопросы экономики. – 2014. – № 12. – С. 116–128. – Режим доступа: <http://institutiones.com/personalities/2505-eticheskaya-ekonomika-tugan-baranovskogo-vyzovy-globlnogo-razvitiya.html>
3. Лопата Н.П. Етичні основи кооперативної теорії М.І. Туган-Барановського [Электронный ресурс] / Н.П. Лопата // Українська кооперація № 3. 2010. – Режим доступа: <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/2010-3/num/lopata.htm>
4. Супрун Н.А. Жрець строгої науки / Н.А. Супрун // М.І. Туган - Барановський: вчений, громадянин, державотворець. До 150 - річчя від дня народження / [авт. кол.: В.М. Геець, В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]. — К. : Наукова думка, 2015. — С. 5–46.
5. Туган-Барановський М. Кооперація, соціально-економічна природа її та мета. Розділ XII. Остання мета кооперації / М.І. Туган-Барановський // Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд., наук. ред. пер., авт. вступ. розд. і біогр.. довід. С.М. Злупко. – К.: Знання, 1998. – С. 259–273.
6. Туган-Барановський М.І. Основи політичної економії. Науковий редактор, автор передмови і вступної статті С.М. Злупко. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – 628 с.
7. Туган-Барановский М.И. Три великих этических проблемы (нравственное мировоззрение Достоевского) [Электронный ресурс] / М.И. Туган-Барановский // М.И. Туган-Барановский. К лучшему будущему. Сборник социально- философских произведений. – М.: "Российская политическая энциклопедия" (РОССПЭН), 1996. – Режим доступа: <https://scicenter.online/filosofi/tri-velikih-eticheskikh-problemyi-nravstvennoe-57102.html>
8. Фещенко В.М. М.І. Туган-Барановський про народне господарство / В.М. Фещенко // М.І. Туган - Барановський: вчений, громадянин, державотворець. До 150 - річчя від дня народження / [авт. кол.: В.М. Геець, В.В. Небрат, Н.А. Супрун та ін.]. – К.: Наукова думка, 2015. – С. 49–56.